

ПРО ТРИВАЛІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ ДАВНЬОРУСЬКОГО ЧАСУ (на прикладі Сумської області)

Звагельська О. В., *викл. СумДУ,*

Звагельський В. Б., *канд. філол. наук, доц.*

Загальновідомо, що географічні назви - топоніми і особливо їхня значна частина, пов'язана з водоймами, - гідроніми, є досить стійкими під впливом часу, а останні навіть консервативними. Зберігаючи свій головний компонент - корінь, вони можуть зазнавати контамінації.

У даній розвідці ми розглянемо топоніми давньоруського часу, переважно ті, що згадуються у джерелах домонгольського часу і рівень їхнього функціонування у подальші часи.

Цей регіон був порубіжним зі Степом, де густина населення у порівнянні з центральними районами - Київським, Чернігівським, західної частини Переяславського князівства – була досить низькою.

У XIII-XIV ст. у період монгольської експансії ці землі стали ще більш запустілими, що й давало привід дослідникам говорити про тотальне обезлюднення і вживати термін на кшталт “Дике поле”.

Гідроніми, що згадуються у давньоруських літописах XII ст. (Десна, Сейм, Вир, Сула, Псел, Ворскла, Хорол, Локня, Хирія), дійшли до нашого часу майже без змін. Полісоніми (Глухів, Путивль, Вир, Ромен) теж не змінилися. Три імені міст (Попаш, В'яхань, Зартий) у сучасній топоніміці не існують. Привертає увагу той факт, що назви саме цих трьох міст, пов'язаних з одними й тими ж подіями, не піддаються однозначній етимологізації – очевидно, цей фрагмент літопису зазнав значної пізнішої редакторської правки, автор якої погано орієнтувався у історичній географії цієї місцевості.

Що характерно, міста з цими майже зовсім «темними» назвами були розташовані у досить локальному районі. Неподалік один від одного – на околиці Недригайлова, у с. Городище Недригайлівського та у с. Миколаївка Буринського районів, тобто – посеред літописного Поля, що пролягало межиріччям Посеймя та Посулля. Вірогідно, у XI-XII ст. тут мешкало половецьке населення.

Інші полісоніми (Воргол, Ничан, Городище, Липовицьк, Лошичи, Бирин), що згадуються у джерелах кінця XIII - XIV ст., за винятком перших двох, не дожили до наших днів, втім вони з дещо іншим правописом згадуються у документах XVI ст.

Давньоруське городище Лосичинині знаходиться в межах с. Зарічне Тростянецького району Сумської області, неподалік від

броду-лазу нижче впадіння р. Боромля у р. Ворскла. До річі, місцеві жителі і нині частину цього села називають Лосівка. Також Лосичі згадуються разом з Хотмишлем, Путивлем, Рильськом, Курськом та іншими містами і у татарських грамотах XV ст., датованих кінцем XIV ст. На картах Г. Боплана в цій місцевості нанесено великий лісовий масив з назвою Лосицький бір.

Розглянемо ще одну складну ситуацію з широковідомою крилатою фразою «Слова о полку Ігоревім»: «О Руськая земле. Уже за Шеломянем еси». Серед істориків і філологів не існує одностайності щодо тлумачення іменника Шеломянь тому, що на географічних картах такого об'єкта відшукати не вдається. Переважна більшість дослідників схиляються до думки, що йдеться про пагорб, узвишся.

Але нещодавно на детальній карті Середнього Поворскля пощастило відшукати заболочений рівчак-старицю, що виявився старим руслом Ворскли. Протікає він прямо під городищем скіфського часу, залишками античного міста Гелон, в урочищі з красномовною назвою Стара Ворскла; дещо північніше протікає старий рукав з такою ж назвою. Зветься ця стариця *Солом'яник*, за іншими даними - *Солом'янчик*. Зрозуміло, що якщо відкинути зменшувальний суфікс, то й зможемо дійти до первісного звучання: *с/шолом-шелом-желом-гелом/н.

Життя у Гелоні припинилося у III ст. до н.е., хоча на його площі у пізніші часи розташовувалися різні об'єкти кількох культур. Існувало там життя і за часів Київської Русі. Зрозуміло, що якісь глухі свідчення про колишнє гігантське місто на рівні переказів дожили до епохи “Слова”. В цьому сенсі є показовим, що на одній з карт Г. Боплана точно вказано місцерозташування городища і зазначено, що воно належить скіфському часу. Таку інформацію французький інженер міг отримати лише від місцевого населення, в пам'яті якого ще зберігалися елементи античної географічної номенклатури. Г. Боплан працював упершій половині XVII ст. У XII ст., в епоху “Слова”, ці спогади були ще більш виразними, оскільки хронологічно були ближче до скіфських часів на 5 століть.

Отримані дані у сукупності, вважаємо, переконливо свідчать: Шеломянь “Слова” – це назва гігантських залишків міста Гелон, нині відомого як пам'ятка скіфської епохи Більське городище.

Отже, стан збереженості і функціонування в новітній час давньоруських топонімів свідчить про незмінність топонімичного

середовища, а отже, дає підстави говорити про незмінність його носія – місцевого корінного населення.

Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : матеріали Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів факультету іноземної філології та соціальних комунікацій, м. Суми, 19-20 квітня 2013 р. / Відп. за вип. В.В. Опанасюк. — Суми : СумДУ, 2013. — Ч.3. — С. 131-133.